

УДК 330.8

Трофимчук О.А.

студент

Економічного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

## ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ЕКОНОМІЦІ

У статті здійснено історичний аналіз теоретичних поглядів щодо ролі та функцій держави в соціально-економічному житті. Показано вплив особливостей господарських реалій конкретних епох на характер уявлень щодо поєднання державного регулювання та ринкового механізму. Розкрито сутність ортодоксального напрямку економічної думки на сучасному етапі її розвитку – неолібералізму. Показано неоднозначність його становлення та провали в контексті глобальної нестабільності.

**Ключові слова:** держава, ринок, регулювання, кейнсіанство, неолібералізм.

### Трофимчук О.А. ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ О РОЛЕ ГОСУДАРСТВА В ЭКОНОМИКЕ

В статье осуществлен исторический анализ теоретических взглядов относительно роли и функций государства в социально-экономической жизни. Показано влияние особенностей хозяйственных реалий конкретных эпох на характер представлений о сочетании государственного регулирования и рыночного механизма. Раскрыта сущность ортодоксального направления экономической мысли на современном этапе ее развития – неолиберализма. Показано неоднозначность его становления и провалы в контексте глобальной нестабильности.

**Ключевые слова:** государство, рынок, регулирование, кейнсианство, неолиберализм.

### Trofymchuk O.A. THE EVOLUTION OF THEORETICAL VIEWS ON THE ROLE OF STATE IN ECONOMY

The historical analysis of theoretical views on the role and functions of state in social and economic life has been conducted. Influence of the economic realities of specific features of concrete epochs on ideas about the combination of government regulation and market mechanism has been shown. The essence of the present mainstream of economic thought – neo-liberalism, has been disclosed. Contradictions of its becoming and its failures in the context of global instability have been shown.

**Keywords:** state, market, regulation, Keynesianism, neo-liberalism.

**Постановка проблеми.** Держава, починаючи від появи її перших форм, є невід'ємним суб'єктом суспільно-господарського життя. Тому вона ніколи не залишалася поза увагою представників економічної думки, які у своїх працях неодноразово піднімали питання про її суспільно-економічне призначення. Від комбінації поєднання державної політики із елементами економічної системи залежить ефективність функціонування останньої. Це, в свою чергу, визначає добробут населення, забезпечення максимально можливого рівня якого вважається основним орієнтиром та завданням економіки взагалі. Цим пояснюється історично незгасаюча актуальність розгляду місця та ролі держави в економіці, а також її значущості в умовах глобалізації.

Висока динамічність політичних, соціальних, економічних, культурно-ідеологічних, загальноцивілізаційних тенденцій розвитку конкретного суспільства та людства в цілому вимагає постійного перегляду ідей щодо ефективного поєднання ринкової «стихії» та державного втручання. Пануюча неоліберальна концепція призвела до дестабілізації економічного розвитку, посилення залежності розвитку країни від зовнішнього світу, загострення проблем поляризації економічного розвитку країн, поглиблення нерівності в доходах та багатстві, погіршення екологічної ситуації, нераціонального природокористування тощо. Тому в багатьох сферах суспільно-економічного життя стихійне узгодження повинне бути замінено державним регулюванням.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Вивченням еволюції уявлень про економічне призначення держави займалось чимало зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: В. Базилевич, М. Балудянський, М. Блауг, В. Бодров, І. Валерстайн, І. Вернадський, Т. Гайдай, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, Н. Гражевська, П. Єщенко, Б. Кваснюк, Дж. М. Кейнс, П. Кругман, В. Мандибура, А. Маслов, Дж. Мілль, І. Назаров, П. Самуельсон,

Дж. Стігліц, А. Чухно, Й. Шумпетер тощо. Однак, економічна наявність вищезазначених нами проблем соціально-економічного розвитку, загострення суперечностей в умовах переходу від реальної до фінансової економіки та розгортання нової хвилі глобальної турбулентності свідчать про високий рівень актуальності подальшого дослідження даної проблеми на сучасному етапі розвитку економічної науки.

**Постановка завдання.** Головною метою написання даної статті є простежити еволюцію поглядів різних економічних шкіл та напрямів економічної науки щодо економічної ролі та функцій держави, а також показати вплив особливостей суспільно-господарського життя конкретних епох на характер уявлень щодо взаємодії держави та ринку.

**Основний матеріал.** В історії економічних вчень, відповідно до поглядів на проблему поєднання державної регламентації господарського життя та свободи економічних суб'єктів, український економіста громадянський діяч XIX ст. І.В. Вернадський виділив два напрями: позитивний та негативний. Перший виступає за активну участь держави в економіці і схиляється до зовнішньоправової регламентації та штучної організації господарського життя країни [1, с. 253]. Другий виступає за нейтральність держави, економічну свободу і самостійність членів суспільства та засуджує стороннє втручання в приватні економічні справи [1, с. 507]. Погляди багатьох вчених мали риси як першого, так і другого. Крім того, в економічній думці завжди існували альтернативні уявлення про роль держави. Однак у кожний момент історії можна виділити пануючу ідею щодо державного втручання в суспільно-господарське життя.

### Донауковий етап розвитку економічної думки

Перші спроби осмислення економічних процесів та явищ на донауковому етапі розвитку економічної думки знайшли своє відображення в численних історичних пам'ятках стародавніх цивілізацій, існування яких охоплює період з найдавніших часів до

IV ст. н.е. [2, с. 15]. Відмінності становлення та розвитку окремих держав стародавнього світу спричинили відмінності в економічних поглядах мислителів. Тому виділяють економічну думку Стародавнього Сходу (Єгипет, Індія, Китай та Межиріччя) та економічну думку античності (Греція та Рим).

**Стародавній Схід.** Основним господарським заняттям цивілізацій Сходу було землеробство. Тому, враховуючи географічно-кліматичні особливості, над усією економікою постає дуже важлива проблема зрошення ґрунтів. Необхідність створення штучних каналів, що було під силу тільки значній групі людей, зумовило стійкість громади. Держава монополізувала право організації всіх громадських робіт та розпорядження іригаційними роботами. Також важливо відмітити слабкий розвиток приватної власності на землю та провідну роль державної власності і общинного землеволодіння. Саме це визначило тяжіння економічної думки Стародавнього Сходу про призначення держави в бік визнання необхідності в сильній централізованій владі, існуванні рабства, суворій дисципліні та жорсткій державній регламентації суспільного життя. Це було відображено у законах (Хетські, Хаммурапі, Манну), трактатах («Артхашастра», «Гуань-цзи»), збірках пісень, праць мислителів (Конфуцій, Мен-цзи, школа легістів, течія маоїзму, даосизму), повчаннях та інших історичних джерелах того часу.

**Античний світ.** Деяко іншими були умови існування в античному суспільстві, чим зумовлена своєрідність уявлень у ньому. Першою і основною відмінністю від держав Сходу є відсутність необхідності в зрошуванні ґрунтів. Другим проявом специфіки античної цивілізації є переважання античного типу рабства, спрямованого на ринок та жорсткішого відносно патріархального. Також у той час формується приватна власність, розвиваються просте товарне виробництво та ринкові відносини. Ще однією характерною рисою було негативне ставлення до лихварства, торгівлі та ремесла.

Праці представників античної економічної думки є більш змістовними на відміну від мислителів Стародавнього Сходу. Ідея держави в них майже завжди подавляла ідею особистої самостійності: людина мала значення лише як член суспільства [1, с. 509].

Тут заслуговує на висвітлення соціально-економічна концепція «ідеальної держави» давньогрецького філософа Платона. У ній він обґрунтував ієрархію станів та виділив: філософів, яким притаманна мудрість і вони покликані керувати суспільством; воїнів як захисників держави, що відзначаються мужністю та несамовитістю; виробників, покликаних вести господарську діяльність, виробляти та обмінювати матеріальні блага. Платон не вважав рабів громадянами, залишивши їх поза станами, та захищав рабовласницький устрій. Він говорив, що держава виникає із потреб людини, яка не в змозі сама задовольнити всі свої потреби [3, с. 106].

Економічна думка Стародавнього Риму майже не містить у собі конкретного підняття проблем організації держави та суспільного устрою. Вона в основному зосереджена на колі питань, що стосуються практичних проблем ведення рабовласницького господарства. Тому уявлення про призначення держави в Стародавньому Римі не мають особливої специфіки та знаходяться в загальних рамках економічної думки античності.

Таким чином, загальною рисою античних мислителів було те, що інтерес держави домінував над інтересом приватної особи, яка немовби існує для

держави [1, с. 253-254]. Державі відводили роль охоронця існуючого рабовласницького устрою та порядку, захисника від зовнішніх ворогів, вона також задавала певні інституційні рамки суспільно-економічного життя.

**Раннє та зріле Середньовіччя.** Після падіння Римської імперії став формуватися феодалізм. Саме із його зародженням, пануванням і розкладом пов'язують епоху Середньовіччя, яка в Європі визначається з V по XVII ст. У цей період відбувся значний занепад науки, культури, грамоти і освіченості усього населення, у тому числі пануючих соціальних груп. Велику роль у житті суспільства відігравали традиції, звичаї, релігійний світогляд. В економічній думці раннього та зрілого Середньовіччя (V–XV ст.) функції держави, формуючись під впливом релігійного догматизму, зводилися до збереження існуючого феодального устрою та виправдання станового поділу суспільства.

**Меркантилізм (Пізнє Середньовіччя).** Більш чітко позитивна роль держави висвітлена економічною думкою меркантилізму, що характеризує завершення донаукового періоду економічної думки. Меркантилізм виступав як провідна доктрина та політика епохи первісного нагромадження капіталу (XV–XVII ст.). «Зневажена і майже гнана в давнину, у новому світі вона бере на себе роль покровительки доль народних, указує шлях державній політиці, вирішує долю приватних установ і обумовлює собою колективну діяльність країни» [4, с. 10]. Таким вдалим виразом І.В. Вернадський охарактеризував значення зовнішньої торгівлі в епоху меркантилізму.

Меркантилізм поділяють на два етапи: ранній (італійці Г. Скаруффі, Б. Даванцаті, англійці В. Стаффорд та ін.) та пізній (італієць А. Серра, англійці Т. Мен, французи А. Монкретєн, Ж. Кольбер та ін.). Спільним для обох є обґрунтування необхідності активного державного втручання в господарське життя, особливо зовнішню торгівлю.

Історичні рамки першого визначаються періодом від початку Великих географічних відкриттів до середини XVI ст. У XIV–XV ст. у Західній Європі збільшення товарообігу наштовхнулося на нестачу монет. Тому такі країни як Італія та Португалія, маючи достатню кількість грошей, активізували свій економічний розвиток, що дозволило зайняти їм провідні позиції в світі. Це посилювало впевненість суспільства, що визначальним фактором зростання національного багатства є дорогоцінні метали. Під впливом цього була сформована доктрина активного грошового балансу, яка стала основою вчення ранніх меркантилістів [5, с. 119]. Вона спрямована на заохочення припливу грошей із-за кордону та утримання їх в середині країни. Вирішується дана проблема, на думку представників раннього меркантилізму, шляхом максимального державного втручання, при чому, на відміну від пізніх меркантилістів, перевага надається адміністративним методам.

У подальшому, як наслідок географічних відкриттів та припливу дорогоцінних металів з Америки, відбувається ліквідація нестачі грошей, що спричинило «революцію цін». Відповідно до цього, усвідомлюючи необхідність зміни державної політики, розуміння способів накопичення грошового багатства змістилося зі сфери грошового в сферу товарного обігу. Це виразилось у формуванні доктрини активного торгового балансу, постулатів якої дотримувались представники пізнього меркантилізму. Пізні меркантилісти дотримувалися ідей про безплідність монетарної системи та необов'язковості здійснення

політики утримання грошей у країні. Орієнтиром політики держави визнавалось активне сальдо зовнішньоторговельних операцій. Для досягнення цього виділяли два шляхи: стимулювання виробництва на експорт та збирання маржі посередницької торгівлі. Представники зрілого меркантилізму передбачали можливість імпортування товарів та збільшення самостійності купців та їхніх об'єднань. Вони говорили про необхідність не адміністративних, а економічних заходів реалізації підтримки вітчизняного виробництва; заохочення створення мануфактур, торговельних компаній, товариств; регулювання експортно-імпорتنних операцій; встановлення заохочувальних премій тощо [5, с. 120-123].

#### **Науковий етап розвитку економічної думки**

**Класична школа.** Після завершення епохи первісного нагромадження капіталу, спостерігається бурхливий розвиток підприємництва і становлення вільних ринкових відносин. Розвиток капіталізму посприяв поступовому переміщенню інтересів із сфери обігу в сферу виробництва. У цей період відбувається переоцінка ідей меркантилізму, тобто переродження їх в уже наукову теорію ринкового господарства. У цей час панівною ідеєю стає економічний лібералізм. Він проповідує економічну свободу громадян, особистий інтерес господарських суб'єктів як передумови ефективного економічного системи. Складовою економічного лібералізму виступає недоторканість особистості, її прав і свобод. Враховуючи це, державі в економіці відводилась роль пасивного суб'єкта. Вона, на думку лібералів, не повинна втручатися в ринок, що пояснювалось здатністю останнього до саморегуляції [5, с. 146]. Економічний лібералізм був втіленням негативного напрямку економічної думки. Він аж до 30-х років XIX ст. залишався мейнстрімом – головною течією в економічній думці та провідною ідеєю в економічній політиці більшості держав.

Становлення лібералізму збігається із становленням класичної школи. Останнє пов'язують із науковою діяльністю родоначальника класичної школи політичної економії Англії В. Петті (1623-1687), французьким класиком-економістом П. Буагільбером (1646-1714) та школою фізіократів. Перша наукова економічна школа – *школа фізіократії*, виражала найбільшу неприязнь до принципів та ідей меркантилізму. Їхні переконання формувалися під впливом зuboжілого стану сільського населення і господарства взагалі, причиною чого стала політика Кольбера у Франції. Ними було сформульовано принцип *«laissez faire, laissez passer»*, що буквально перекладається: «нехай все іде як іде». Також вони говорили про ідею «природного порядку», який визначав розвиток ринкової економіки як об'єктивний та закономірний [5, с. 157-162].

Подальша еволюція економічної думки пов'язана із англійським вченим-класиком та фундатором економічної науки Адамом Смітом (1723-1790). Будучи прихильником та ідеологом лібералізму, він спирався на [5, с. 179-182]:

– Теорію «природного порядку», в основі якої лежить підпорядкованість суспільно-економічного життя об'єктивним законам, незалежних від волі та свідомості.

– Концепцію «економічної людини», якій характерні егоїзм, раціоналізм, поінформованість, незалежність та прагнення максимізувати вигоду.

– Принцип *«laissez faire»*, що проявляється у свободі економічних суб'єктів та невтручанні держави в економіку.

– Учення про «невидиму руку» як механізм стихійного управління економічною поведінкою та узгодження інтересів в умовах конкуренції.

Вбачаючи суспільство як сукупність егоїстів, Сміт говорив, що останні, переслідуючи лише власну вигоду, несвідомо «невидимою рукою» спрямовуються на забезпечення інтересів усього суспільства. Він вважав, що ринкова економіка найдоцільнішим чином забезпечує ефективний розподіл ресурсів та задоволення суспільних потреб за умов вільної конкуренції підприємців, які постійно піклуються про власний інтерес.

Підтримуючи ринково-конкурентний тип економічного устрою, Сміт все ж не заперечував значимості держави, відвівши їй роль «нічного вартового». Він говорив про важливість юридичного підґрунтя суспільного життя та виділив «три надто важливі обов'язки» [6, с. 79]:

– убезпечувати суспільство від насильств і вторгнень інших суспільств;

– убезпечувати кожного члена суспільства від несправедливості і гноблення з боку інших його членів та належно здійснювати правосуддя;

– створювати та утримувати певні споруди та установи, у створенні та утриманні яких не можуть бути зацікавлені окремі особи чи групи.

А. Сміт наголошував на необхідності передавати державі дохід, достатній для забезпечення населення суспільними благами [7, с. 419]. У межах даної ідеї вчений значну увагу приділив оподаткуванню і виділив принципи, яких необхідно дотримуватись при його здійсненні, а саме: пропорційність, визначеність, зручність та необтяжливість. Також варто відмітити, що вчений на основі створеної ним теорії абсолютних переваг у міжнародній торгівлі довів можливість наявності виграшу для обох торгуючих між собою країн, на відміну від меркантилістської ідеї про торгівлю як гру з нульовим результатом. Це, незважаючи на збідненість моделі Сміта, обґрунтувало політику фритредерства і піддало сумніву доцільність здійснення протекціоністських заходів у зовнішньоекономічних відносинах між країнами.

Пропагування принципів та ідей економічного лібералізму Адама Сміта в подальшому зустрічається в працях Н. Сеніора (1790-1864), Ж. Сея (1767-1832), Ф. Бастіа (1801-1850) та Дж. Мілля (1806-1873).

**Неокласичний напрям.** У подальшому еволюція школи класиків зумовила появу неокласичного напрямку в економічній думці. Його становлення пов'язують із виникненням маржиналізму (70 – 80-ті рр. XIX ст.). Представники даного напрямку в основному займалися дослідженням макрорівня та спираліся при цьому на математичний інструментарій. А на рахунок визначення ролі держави в економіці вони знову ж таки спираліся на ліберальні принципи Сміта. Поряд із цим у рамках неокласичного економічного напрямку було здійснене підняття питання «провалів ринку», що найглибше знайшло відображення в економічній теорії добробуту А. Пігу (1877-1959). Ним було обґрунтовано необхідність обмеження монополій, які почали досить інтенсивно формуватись в останній третині XIX ст., виробництва суспільних благ та боротьби із зовнішніми ефектами.

**Гетеродоксальні течії XIX ст. – початку XX ст.** Поряд з класичною та неокласичною політичною економією, як ортодоксальним напрямком, існували й альтернативні теорії або частково відмінні від панівних ідей. Тут варто виділити: критичний напрям у політичній економії, теоретичну систему Т. Мальтуса, марксизм та історичну школу. Яскра-

вим представником першого був С. Сімонді (1773-1842) [8, с. 270-276], який на пізньому етапі своєї наукової діяльності, враховуючи негативні процеси соціально-економічного життя першої половини ХХ ст., здійснив критику економічного лібералізму та обґрунтував необхідність державного втручання.

Англійський економіст Томас Мальтус (1776-1834), спираючись на сформований ним закон народонаселення, говорив, що держава повинна за допомогою превентивних заходів впливати на співвідношенні між населенням та засобами його існування, яке б не викликало боротьби між ними. Також він вважав за необхідне державне регулювання міжнародної торгівлі з метою захисту національних виробників [5, с. 220-229].

**Марксизм**, започаткований у 40-х рр. ХІХ ст., критикував не саму ідею вільного ринку, а взагалі устрій капіталізму, ідеалізуючи при цьому комунізм. Він разом із критичним напрямом вказував на його експлуататорську природу, що проявлялось у тодішньому становищі робітників і їх відносинах із капіталістами [9].

**Історична школа** (40-ві рр. ХІХ ст. – початок ХХ ст.) обґрунтовувала пріоритетність ролі держави в досягненні соціальної злагоди та загальнонаціональної мети. Ідеальною, на їхню думку, є потужна в політичному та економічному відношенні держава, економічний устрій якої враховував би особливості розвитку національної економіки, менталітет, традиції, звичаї, природні й географічні умови [9].

**Кейнсіанство**. Таким чином, з кінця ХVІІ ст. до 30-х рр. ХІХ ст. у світовій економічній думці панівною була ідея негативного напрямку – економічний лібералізм. Далі на зміну неокласичному напрямку приходить кейнсіанство, назване на честь англійського економіста Дж. М. Кейнса (1883-1946). Специфіка, новизна та революційність кейнсіанства полягає в піднятті проблем макрорівня та переосмисленні ліберальної доктрини в бік визнання необхідності державного регулювання ринкової економіки [8, с. 217]. Останнє вказує на приналежність до позитивного напрямку економічної теорії.

Кейнсіанство було покликане задовольнити запити свого часу, пов'язані із зміною тенденцій суспільно-економічного життя. «Безпосереднім економічним приводом для розробки макроекономічної теорії та принципів державного втручання стала Велика депресія 1929-1930 рр. Але вона становила лише «верхівку айсбергу», ставши закономірним результатом попередньої тривалої глибокої трансформації». В основі останньої лежали процеси централізації та капіталізації виробництва, модифікації ринку в модель недосконало конкурентного, корпоративізації виробництва, становлення і розвитку фінансового капіталу. Все це призвело до якісних зрушень у системі ринкового ціноутворення. Поряд із цим спостерігається політична нестабільність, кризи, розпад валютної системи, війни. Відповідно до нових реалій, у суспільстві та наукових колах все частіше почали замислюватись над неспроможністю ринку до саморегуляції та необхідністю державного втручання з метою виправлення даного недоліку. Велика депресія стала останньою краплею і започаткувала панування ідеї державного регулювання ринкової економіки в науці та практиці [8, с. 203].

Таким чином, Дж. М. Кейнс був прихильником ринкового господарства. Однак, вчений говорив, що даній устрій потребує коригування та контролю, що має здійснюватися державою. Саме від діяльності

останньої, на думку вченого, залежить макроекономічна ситуація, а, отже, і добробут нації.

У подальшому було здійснено модифікацію ідей Кейнса в рамках неокейнсіанства, що знайшло відображення в неокласичному синтезі. Останній, застосовуючи математичний апарат та спираючись на теоретичні системи неокласики та кейнсіанства, застосовувався керівництвом більшості розвинених країн аж до 70-х років. Результатом цього стало «славне післявоєнне тридцятиліття», коли спостерігалися найвищі темпи росту економіки, рівні зайнятості та відносно стабільна економічна ситуація.

**Інституціональні течії**. Безперечно вартий уваги інституціональний напрям в економічній теорії (виник у 20-30-ті рр. ХХ ст., 40-50-ті рр. – період затишшя, нове піднесення, яке почалося в 60-ті рр.). Його представники (Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчел, Р. Коуз, Дж. Бьюкенен та ін.) досліджували державу як один з видів організації, якій громадяни делегують частину своїх прав. «Продуктом» держави є фундаментальні колективні блага: закони і механізми їх дотримання, захист прав власності, блага, які не можуть бути створені в приватному секторі, регулювання «провалів» ринку тощо.

**Неолібералізм**. Занепад кейнсіанської доктрини зумовили світові економічні кризи 1974-1975, 1980-1982 рр., які, у поєднанні із екологічною, фінансово-валютною та енергетичною кризами, викликали шок пропозиції та небачене раніше явище – стагфляції. Остання увібрала риси як інфляційного, так і рецесійного розривів, тобто одночасно спостерігалися високий темп зростання рівня цін, спад виробництва та безробіття. Вихідна кейнсіанська макроекономічна модель давала рекомендації для кожної ситуації окремо, але разом вони не могли бути вирішені. Структурна багатопланова криза в економічному просторі 70-х років та викликане ним явище стагфляції показали теоретичну та практичну обмеженість ортодоксального кейнсіанства і обумовили становлення неолібералізму як панівного напрямку економічної думки.

Починаючи з 70-х рр. економічна практика в основній своїй масі в уже оновленій формі знову починає спиратися на лібералізм як прояв негативного напрямку економічної думки. На заміну ортодоксії державного регулювання приходить новий панівний напрям – неолібералізм (Ф. Хаек, Л. Мізес, М. Фрідмен, В. Ойкен, А. Лаффер, Р. Лукас, Р. Манделл, Т. Сарджент, Н. Воллес, Р. Рейган та ін.). Взавши за основу поглядів на роль держави ідеї класиків, неолібералізм наголошував на необхідності дотримання конкурентного середовища та утримуватись від урядового втручання в господарське життя. Ідеалом вважалася мінімалістська держава. Неолібералізм містить у собі три основні течії [8, с. 377]:

– **Монетаризм**. У рамках даного напрямку була сформована ідея про те, що лише послідовна грошово-кредитна політика може створити впевненість економічних агентів у неінфляційному розвитку економіки та сприяти рівномірному інвестуванню з мінімальним ризиком. Цим самим забезпечується добробут населення.

– **Теорія економіки пропозиції**. Головною ідеєю щодо державного втручання в економіку є необхідність застосування податкових стимулів до підприємницької та інвестиційної активності.

– **Теорія раціональних очікувань**. Передбачається, що економічні агенти здатні діяти раціонально, передбачувати і заздалегідь враховувати наміри держави та нейтралізувати своїми діями політику уряду.

Водночас, становлення неолібералізму має під собою суперечливе підґрунтя. Зокрема П. Єщенко та А. Арсеєнко вважають, що це відбулося завдяки потужному тиску власників крупного капіталу у відстоюванні своїх інтересів [10, с. 138]. Насправді, пропагування неоліберальних ідей має на меті: усунення бар'єрів на шляху капіталу, товарів, послуг та робочої сили (як дешевої, так і висококваліфікованої); перерозподіл функцій та прибуткових об'єктів власності з державного сектору в приватно-корпоративний; пом'якшення вимог щодо оподаткування, природокористування, екології, а також захисту прав робітників та споживачів тощо.

Критичним є бачення і нобелівського лауреата в галузі економіки Дж. Стігліца, який зазначив, що неолібералізм – це «збірна солянка ідей, що базуються на уявленні фундаменталістів про те, що ринки – це саморегульовані системи, які ефективно розподіляють ресурси, а також добре слугують інтересам суспільства». Вчений також наголосив на тому, що неоліберальний ринковий фундаменталізм завжди був політичною доктриною, яка обслуговувала відповідні інтереси і ніколи не підтримувалася ні економічною теорією, ні історичними досвідом [11].

Сьогодні знову актуалізується підняття питань втручання держави в економіку. Адже причиною теперішньої світової фінансової кризи багато вчених вбачають у надмірній свободі суб'єктів економіки. Неолібералізм, по-перше, спричинив глобальну фінансову кризу. По-друге, виявився неспроможним прогнозувати, аж до останнього моменту запевняючи, що з економікою все добре. По-третє, він нездатен вирішити її проблеми, адже для цього керівництвом держав використовується чужорідна для нього ідея активного державного втручання (зокрема ряд кейнсіанських рекомендацій).

У сучасних реаліях спостерігається багатоваріантність, альтернативність, синтез та взаємодоповнюваність економічних поглядів і не має чітко виокресленого мейнстріму. На цьому і будуються моделі поєднання державної політики та ринку в сучасному світі. Однак, в економічній практиці країн західного капіталізму та діяльності міжнародних інститутів (СОТ, МВФ, Світовий Банк, а також ТНК) панує ідея неолібералізму, яка активно нав'язується керівникам держав світу.

**Висновки.** Проблема поєднання штучної регламентації господарського життя та стихійних проявів соціально-економічного розвитку зайняла чільне місце

в наукових дискусіях економістів різних історичних епох. При цьому в економічній думці спостерігається відносно чіткий «синусоїдоподібний» розвиток поглядів щодо ролі держави в економіці: панування позитивного напрямку періодично замінюється ортодоксальністю негативного і навпаки.

Незважаючи на поліполярність економічної науки, на даному етапі розвитку в економічній думці та практиці пануючою є ідея неолібералізму, що виступає за мінімізацію ролі держави та ринкове саморегулювання господарських процесів. Неоліберальні ідеї штучно нав'язуються керівництвам держав, створюючи вигоди транснаціонального капіталу та розвинених країн. Більше того, однією із головних причин фінансової глобальної кризи є надмірна свобода економічних суб'єктів, тому в майбутньому роль держави ймовірно посилюватиметься.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вернадський І. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні [Текст] / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2009. – 862 с.
2. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних учень [Текст]: Навч. Посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2001. – 514 с. – (Вища освіта XXI століття).
3. Хрестоматія по истории философии [Текст]: В 3 ч. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1997. – Ч. I. – 448 с.
4. Вернадский И.В. Критико-исторические исследования об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века [Текст] / И.В. Вернадский. – М. – 1849. – 122 с.
5. Історія економічних учень [Текст]: Підручник: У 2 ч. – Ч. 1 / За ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. I доп. – К.: Знання, 2006. – 582 с.
6. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу і причини добробуту націй [Текст] / Адам Сміт. – К.: Port-Royal, 2001. – 590с.
7. Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст]. – М.: Эксмо, 2007. – (Серия: Антология экономической мысли) – 960 с.
8. Історія економічних учень [Текст]: Підручник: У 2 ч. – Ч. 2 / За ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. I доп. – К.: Знання, 2006. – 576 с.
9. Захожай О.А. Еволюція наукових підходів до аналізу місця і ролі держави в ринковій економіці [Текст] / О.А. Захожай // Наукові праці МАУП, 2010, вип. 2 (25), С. 101–106.
10. Єщенко П.С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке? [Текст] / П.С. Єщенко, А.Г. Арсеєнко. – К.: Знання України, 2012. – 479 с.
11. Stiglitz J. The End of Neo-liberalism? [Електронний ресурс] / Joseph E. Stiglitz. – 2008. – 7 July. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-end-of-neoliberalism->